

Vakdidactiek Griekse taal en cultuur en Latijnse taal en cultuur

Onderzoeksonderwerpen en thematische bibliografie

Suzanne Adema

Voor meer toelichting op de onderzoeksonderwerpen, mail naar s.m.adema@uva.nl.

Taal- en Cultuurbewustzijn

- Er is geen omschreven kern voor cultuuronderwijs bij GTC en LTC. Onderzoek naar een geschikt en breedgedragen cultuurcurriculum voor deze vakken is dan ook gewenst, net als onderzoek naar cultuurdidactiek binnen de kaders van GTC en LTC. Dit onderzoek zou in eerste instantie de vorm kunnen hebben van een uitgebreide inventarisatie van bestaande middelen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door middel van samenwerkingsverbanden tussen docenten uit het voortgezet onderwijs, vakdidactici en experts of de respectievelijke gebieden van (mediterrane) archeologie, (cultuur)geschiedenis van de oudheid (inclusief religie en filosofie) en receptie.
- *Taalbeschouwing in literatuurdidactiek*: Bij GTC en LTC worden bestaande interpretaties van teksten behandeld. Maar kennis van deze interpretaties is niet hetzelfde als de vaardigheid interpreteren. Hoe stimuleren we leerlingen om na te denken over antieke teksten? Kunnen we ze daarbij helpen door ze een analytisch begrippenapparaat in handen te geven waarmee ze tijdens of vlak na het vertalen en lezen van de tekst die tekst nader kunnen analyseren en interpreteren? Welke concepten of analysemethoden uit bijvoorbeeld de taalkundige, narratologische of cultuur-historische vakwetenschap zijn geschikt om in het onderwijs te gebruiken?
- *Literaire competentie*: Van een literaire tekst is niet één juiste interpretatie vast te stellen. Als we dan beter niet over de *juiste* interpretatie kunnen spreken, hoe moeten we dan in de klas spreken over interpretaties zoals die door leerlingen gegeven worden en zoals ze in het boek gedrukt staan? Voor andere schoolvakken (Nederlands, Duits) biedt de website 'Lezen voor de Lijst' handvatten. Hoe maken we bij GTC en LTC leerlingen duidelijk waaraan ze moeten voldoen als ze met een interpretatie hun 'begrip van een Griekse of Latijnse tekst demonstreren' (eindterm A)?

Taalverwerving

- Empirisch onderzoek naar taalverwervingsonderwijs bij de schoolvakken GTC en LTC is er vrijwel niet. Kenmerkend voor taalverwervingsonderwijs in deze schoolvakken zijn de doelen die daarmee beoogd worden: leesvaardigheid en taalbeschouwing. Hoe kunnen we in ons taalverwervingsonderwijs deze beide doelen zo efficiënt mogelijk bereiken?
- Tekstontsluiting is een tijdrovend en moeilijk aspect in het onderwijs GTC en LTC. Voorbeelden van recente didactische benaderingen en strategieën van tekstontsluiting zijn:
 - Dynalyse, dynamische analyse – een manier om 'van links naar rechts lezen te bevorderen'
 - PSOLMO, een analytische strategie op zinsniveau
 - Vertalen met een potlood, een analytische strategie op zinsniveau

- Positionele leesmethode, gebaseerd op ideeën over de Latijnse woordvolgorde
- Vergroten van taal- en leesvaardigheid door middel van actief Latijn
- Hulp in de tekstoriënterende fase

De effectiviteit van deze benaderingen, individueel en/of in relatie tot elkaar is nog niet systematisch onderzocht. Geen van deze benaderingen lijkt vooralsnog bovendien (volledig) in overeenstemming met wat inmiddels bekend is uit onderzoeken naar lees- en vertaalprocessen.

Interculturele competenties

- OIKOS, de onderzoeksschool voor classici, omschrijft het werkterrein van classici als 'microcosmos van de Geesteswetenschappen'.¹ Er zijn raakvlakken op zowel inhoudelijk als didactisch terrein met schoolvakken als geschiedenis (contextualisatie, omgang met bronnen), Nederlands en moderne vreemde talen (taalverwerving en - beschouwing, leesvaardigheid en literaire competentie) en kunstgeschiedenis (analyse en interpretatie van cultuuruitingen). Kenmerkend voor de vakken GTC en LTC zijn daarbij *close reading* van teksten in de brontaal, de afbakening in tijd en ruimte van het terrein en, vooral, de inherente interdisciplinariteit. Hoe en op welke terreinen kan vakoverstijgend onderwijs vorm krijgen terwijl de discipline kenmerken van, onder andere, GTC en LTC gewaarborgd blijven?
- Wie de Grieks-Romeinse wereld in al haar cultuuruitingen leert te bestuderen, zal moeten leren hoe je een afstand in taal, tijd en ruimte overbrugt. Het leren overbruggen van een dergelijke afstand is voor het onderwijs in de 21ste eeuw van grote waarde. Er zijn culturele vaardigheden voor nodig, maar ook creativiteit, precisie en doorzettingsvermogen. Overbrugging van een afstand in tijd en ruimte betekent dat leerlingen teksten, voorwerpen en ideeën niet alleen moeten leren contextualiseren. Ze moeten ook het belang van die teksten, voorwerpen en ideeën kunnen formuleren voor mensen uit hun eigen omgeving, om te beginnen voor zichzelf. Er kunnen verschillende didactische vormen ingezet worden om leerlingen te leren een afstand in taal, tijd en ruimte te overbruggen. Vertalen is van oudsher onderdeel van de vakken Grieks en Latijn. Deze werkvorm kan worden gezien als een vorm waarbij je leert om een afstand in taal en ruimte te overbruggen, voor jezelf en voor anderen. Andere manieren om de interculturele competentie van te stimuleren aan de hand van Griekse en Romeinse cultuuruitingen zijn denk-, onderzoeks- en schrijfopdrachten en creatieve verwerkingen. Hiermee zijn docenten GTC en LTC wellicht nog minder vertrouwd. Er is meer onderzoek nodig naar
 - 1) werkvormen en toetsmogelijkheden voor dit aspect van de vakken GTC en LTC
 - 2) manieren om docenten met deze werkvormen en toetsmogelijkheden vertrouwd te laten raken

¹ <http://www.ru.nl/oikos/anchoring-innovation/anchoring-innovation/dutch-anchoring-een/>

Literatuur voor vakdidactisch onderzoek GTC en LTC

Tijdschriften, handboeken, bundels

Tijdschriften

- *Lampas*
Nederlandstalig, *peer-reviewed* en welbekend tijdschrift voor classici. Naast vakinhoudelijke bijdrage verschijnen er geregeld didactische artikelen en zijn er inmiddels twee vakdidactische themanummers.
 - o Vakdidactisch themanummer 2011, <http://www.verloren.nl/boeken/2086/212/2839/oudheid/didactiek>
 - o Vakdidactisch themanummer 2015, <http://www.verloren.nl/lampas>
 - o Diverse bijdragen, zie hiervoor de thematische index van Lampas: <http://www.verloren.nl/file/136081/Definitieve%20versie%20thematische%20index%2016%20juni%202013.pdf>
- *Der Altsprachliche Unterricht*
Duitstalig, papieren tijdschrift waarvan de afleveringen ofwel vakinhoudelijke of vakdidactische thema's vanuit de lespraktijk behandelen. Recente nummers behandelen bijvoorbeeld tekstontsluiting, interpretatie en vertalen, maar hebben ook onderwerpen als archeologie, Plinius of Bellum Iustum <https://www.friedrich-verlag.de/sekundarstufe/fremdsprachen/lateingriechisch/der-altsprachliche-unterricht/>
- *Teaching Classical Languages*
Een Engelstalig *peer-reviewed online* tijdschrift met bijdragen vanuit het Amerikaanse en soms ook Engelse voortgezet en universitair onderwijs, <http://tcl.camws.org/>
- *The Journal of classics teaching* (eerder papier, inmiddels *online* tijdschrift),
Een Engelstalig *peer-reviewed online* tijdschrift met bijdragen over Latijn, Grieks en Oude Geschiedenis in het Engelse primair, voortgezet en universitair onderwijs. <http://journals.cambridge.org/action/displayJournal?jid=JCT>

Boeken

Sommige van de boeken zijn raadpleegbaar op internet, bijvoorbeeld via Google books.

- Bulwer, J. (2006) *Classics Teaching in Europe*. London
Een bundel met bijdragen over Classics in het onderwijs in verschillende Europese landen. Zie ook de recensie van Anton van Hooff: <http://bmcr.brynmawr.edu/2006/2006-12-12.html>
- Distler, Paul F. (2000) *Teach the Latin, I Pray You*. Nashville, TN: WPC Classics.
Engelstalig handboek Latijn. Uit de inleiding (*Objectives*): "Since language is a means of communication, the ultimate goal in the teaching of Latin is comprehension."
- Gruber-Miller, J. (2006) *When Dead Tongues Speak. Teaching Beginning Greek and Latin*. Oxford
Een bundel met bijdragen over uiteenlopende onderwerpen (cognitieve stijlen, peer teaching, maar ook gender). Theoretische overzichten worden in elke bijdrage gecombineerd met praktische handreikingen. Zie ook de recensie van Stephen Trzaskoma: <http://bmcr.brynmawr.edu/2008/2008-03-07.html>
- Keip, M. (2014) *Interaktive Fachdidaktik Latein*. Göttingen
Een Duitstalig handboek vakdidactiek met onderwerpen als vocabulaireverwerving, grammatica, interpretatie maar ook het plannen van lessen, differentiatie en motivatie.
- LaFleur, R. (2001) *Latin for the 21st century*. Illinois
Uit de recensie van Barbara Weiden Boyd op <https://camws.org/cpl/cplonline/files/BoydcpIFORUMonline.pdf>: [the book offers] offers a

series of snapshots of the status and conditions of Latin education today in the United States. [...]he subtitle “From Concept to Classroom” is in fact very accurate, since the book begins with a number of essays that take on some rather big philosophical questions for teachers of Latin, especially the utility argument, but then quickly moves into a descriptive mode, with a practical, hands-on orientation.

- Lister, B. (2008) *International Perspectives on the Teaching of Latin*. Cambridge
Een congresbundel met bijdragen uit verschillende landen over uiteenlopende onderwerpen als de plaats van Latijn in de moderne curricula, methodieken voor Latijn voor beginners, ICT en de promotie van de Latijnse taal en cultuur in de toekomst. Zie ook de recensie van Andrea Balbo: <http://bmcr.brynmawr.edu/2009/2009-08-07.html>
- Morwood, J. (2003) *The teaching of Classics*. Cambridge University Press.
Verschillende bijdragen over de historische context en de rol van klassieke talen in het curriculum, praktijkvoorbeelden uit het primair, voortgezet en universitair onderwijs en klassieken buiten het curriculum (waaronder bijvoorbeeld een bijdrage over musea).
- Hunt, S. 2016. *Starting to teach Latin*. London: Bloomsbury.
Boek dat vooral ingaat op het ontwerpen van lessen, rond leesteksten (zoals bijvoorbeeld die in de Cambridge Latin Course).
- Frisch, M. 2015. *Alte Sprachen – neuer Unterricht*. *Ars Didactica 1*. Speyer.
Bundel vakdidactische artikelen.
- Daum, M. 2016. *Wortschatz und Lehrbuch – Ein Kriterienkatalog für die Wortschatzkonzeption in Lateinlehrwerken*. *Ars Didactica 2*. Speyer.
- Nickel, R. *Übersetzen und Übersetzung. Anregungen zur Reflexion des Übersetzens im altsprachlichen Unterricht*. *Ars Didactica 3*. Speyer.
- Wittich, P. 2015. *Latein unterrichten: planen, durchführen, reflektieren*. Berlin.
- De Herdt, K. 2015. *Taal in tekst. Taalbeschouwing en het klassieketalenonderwijs*. Gent.
- Glücklich, H.-J. 2008 [1978]. *Lateinunterricht. Didaktik und Methodik*. Göttingen.
- Kuhlmann, P. 2012 [2009]. *Fachdidaktik Latein kompakt*. Göttingen.
- Drumm, J., R.Fölich. 2008 [2007]. *Innovative Methoden für den Lateinunterricht*. Göttingen.

Thematisch

1. Beleid: GTC en LTC en Gymnasium in algemeen

- Goris, M. (2007) *Vakdossiers Tweede Fase. Klassieke Talen. Problemen in het onderwijs Klassieke Talen in Nederland en mogelijke wegen naar een betere toekomst*. Enschede (SLO)
 - Kroon, C.H.M. en Sluiter, I. (2010) *Het geheim van de blauwe broer. Eindrapport van de Verkenningcommissie Klassieke Talen*. Leiden/Enschede (SLO)
<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2010/11/19/het-geheim-van-de-blauwe-broer.html>.
 - Waslander, S. et al. (2009) *Latijn en de kracht van de vanzelfsprekendheid. Een onderzoek naar succesbevorderende en succesbelemmerende factoren bij het vak Latijn op zelfstandige gymnasia*. Haarlem (VRZG)
 - Waslander, S. et al. (2011) *De toren van Jenga*. Utrecht (Belangengroep Gymnasiale Vorming/AoB)
- a. **De invoering van de ‘Gouden standaard’** op gymnasia en scholengemeenschappen.
Literatuur:

- Kits, K. Luger, S. Neven, H, en Zijlstra, P (2014). *Een Gouden Standaard voor gymnasiumonderwijs*. (Algemene Onderwijs Bond), url <http://www.vcnonline.nl/files/2014%2001%2030%20De%20Gouden%20Standaard%20voor%20de%20Gymnasium%20Opleiding%20definitief.pdf>
- Belanggroep Gymnasiale Vorming (2015) *Enquête Stand van de Gouden Standaard voor gymnasiumopleiding op de scholengemeenschappen*, BGV/AoB. Url: <http://bgv.aob.nl/wp-content/uploads/2015/09/Rapportage-BGV-enqu%C3%AAt-sept.2015.pdf>

b. Het docententekort:

Hoe groot is het docententekort GTC en LTC nu en in de (nabije) toekomst? In welke mogelijke oplossingen wordt nu al voorzien? Welke andere oplossingen zijn nog te onderzoeken?

c. Leerlingen die voor gymnasium en GTC en LTC kiezen

Wat voor leerlingen kiezen voor de vakken LTC en GTC, wat voor leerlingen gaan deze vakken ook studeren? Zijn er leerlingen (in groep 8) die nu niet naar het gymnasium komen en die het gymnasium wel wat te bieden heeft (en andersom)?

- Jong, U. de. 2001. *Het verschil mag er zijn een vergelijking tussen gymnasiasten en atheneïsten*. Amsterdam. http://www.kohnstammstituut.uva.nl/pdf_documenten/97-ath-gym.pdf

2. De vormgeving en inhoud van GTC en LTC

- Examenprogramma's op www.examenblad.nl
- Stichting Leerplan Ontwikkeling (2013) *Toelichting vernieuwd examenprogramma Klassieke Talen vwo*
- Bekker, R. 2012. *Handreiking schoolexamen Klassieke Talen VWO*, Enschede.
- Bekker R. (2011) *Doorlopende leerlijnen taalvaardigheid Klassieke Talen*. Enschede: SLO, url <http://www.slo.nl/downloads/2011/doorlopende-leerlijnen-taalvaardigheid-klassieke-talen.pdf/>

2.1 Invulling kernen

a. Taal en taalsysteem

Minimumlijsten

Bronnen voor docenten: Grammatica's en syntaxisboeken als

- Kroon, C.H.M. (2007, 2010) *Inleiding op de Latijnse syntaxis*. Amsterdam.
- Pinkster, H. (2015) *Oxford Latin Syntax*. Oxford
- Rijksbaron, A. et al. (2000) *Beknopte syntaxis van het klassiek Grieks*. Lunteren.
- Janson, T. 2004. *Latijn; cultuur, geschiedenis en taal*, vertaald door Akke en Harm Pinkster, Amsterdam
- ...

b. Teksten en literatuur

Examensyllabi en minimumlijsten, impliciet in schoolboeken

Bronnen voor docenten: Literatuurgeschiedenissen en naslagwerken als

- Rutherford, R. (2005) *Classical literature*, Malden/Oxford.
- Conte, G.B. (1994) *A Latin literature*, Baltimore and London.
- De Jong, I.J.F. 2014. *Narratology and Classics: a Practical Guide*, Oxford.

- Schmitz, T. A. (2007) *Modern Literary Theory and Ancient Texts. An Introduction*. Translation of 2002 German edition. Malden.
- ...

c. Cultuur en geschiedenis:

Examensyllabi en impliciet in schoolboeken

Bronnen voor docenten: tijdschriftartikelen en naslagwerken als

- *Oxford Classical Dictionary*
- Boardman, J., Jasper Griffin, and Oswyn Murray (eds.) 2001. *The Oxford History of Greece and the Hellenistic World*. Oxford
- Boardman, J., Jasper Griffin, and Oswyn Murray (eds.) 2001. *The Oxford History of the Roman World*. Oxford.
- Haan, N. de en S. Mols (eds.). 2012. *Cultuurgeschiedenis van de oudheid*. Zwolle
- Blois, L. de en R.J. van der Spek. 2001. *Een kennismaking met de oude wereld*. Bussum
- Neer, R.T. 2012. *Greek Art and Archaeology: A New History, C.2500-C.150 BCE*. New York.
- Barringer, J.M. 2015. *The Art and Archaeology of Ancient Greece*. Cambridge.
- Whitley, J. 2001. *The Archaeology of Ancient Greece*. Cambridge.

en ook:

- Themanummers van *Lampas* en *Altsprachliche Unterricht*

d. Receptie en Actualisatie

Impliciet in schoolboeken

Bronnen voor docenten: tijdschriftartikelen en naslagwerken als

- Grafton, A., Glenn W. Most, Salvatore Settis. 2010. *The Classical Tradition*. Cambridge.
- Van Houdt, T. 2015. *Mietjes, monsters en barbaren. Hoe we de klassieke oudheid gebruiken om onszelf te begrijpen*. Antwerpen.
- ...

2.2 Verwerven vaardigheden

a. Taalverwerving en/ of taalbeschouwing

- *Der Altsprachliche Unterricht*: Themenheft Effizienter Grammatikunterricht, Nr. 4/5 2003
- *Der Altsprachliche Unterricht*: Themenheft Grammatikwiederholung in der Lektürephase, Nr. 3/2012
- Breur, N., (2015) De Taalles. Een verbindend concept in de gymnasiumbrugklas *Lampas* 48.3
- Gerbrandy, P., (2015) Janus: een etymologisch wiki-woordenboek Latijn voor leerlingen. *Lampas* 48.3
- Groos, P. (2011) 'Haec et talia verba. Woordverwerving bij Grieks.' *Lampas* 44.2, 99-110
- Knudsvig, G.M. and D.Pennel-Ross. (1998) 'The Linguistic Perspective.' In R. LaFleur (ed.) *Latin for the 21st Century: From Concept to Classroom*. Glenview, Illinois (Scott-Foresman)
- Plaat, A. 2015. Woordenschatverwerving Grieks (en Latijn). De optimalisering van het vocabulaire met het oog op het onderwijs in het Grieks. *Lampas* 48.3
- Vis, J (2013): De verwerving en didactiek van Oudgrieks vocabulaire. *Lampas*, 46(2), 222-233

Levend/ Actief Latijn

- Regtuit, R. Latijn is een taal, geen puzzel. Het gebruik van actief Latijn in het onderwijs. *Lampas* 48.3

b. Tekstontsluiting

- *Der Altsprachliche Unterricht*: Themenheft Texterschließung , 6/2013
- Adema, S.M. en L.W. van Gils. 2015. 'Epistularum genera multa. Een talige benadering van teksttypen in brieven van Cicero en Plinius.' *Lampas* 48.1, 18-38.
- Adema, S. 2015. De spanningsboog. Een oefening in verteltechnische analyse op basis van een tweetalige tekstweergave. *Lampas* 48.3, 238-249.
- Luger, S. 2015. 'Vertalen in de bovenbouw: een mission impossible?', *Lampas* 48.3. 213-226.
- Luger, S. 2016. Een cola-tic of een glijdende schaal? Vertalingen beoordelen in de bovenbouw. *Lampas*, 49 (1), 3-19.
- Markus, D.D. and Pennell-Ross, D. (2004) 'Reading Proficiency in Latin Through Expectations and Visualization.' *Classical World* 98.1
- Pennell-Ross, D. (2008) 'Latin pedagogy at Michigan: linear reading using a linguistic perspective.' In R. Lister (ed.) *Meeting the Challenge: International Perspectives on the Teaching of Latin*. Cambridge (Cambridge University Press) 44-53
- Regtuit, Remco, Vertalingen: gemakkelijk, maar gevaarlijk. Het verhaal van Deïokes bij Damsté en Van Dolen (Hdt. 1.95-100), 2000, 33, nr. 4/5, 287-301
- Van De Walle, E., Van Houdt, T. (2004) 'Bouwstenen voor een vernieuwde leesdidactiek: over de plaats en functie van leesstrategieën in het leesproces.' *Kleio: tijdschrift voor oude talen en antieke cultuur*, 33 (2), 72-86.
- Van De Walle, E., Van Houdt, T. (2005) 'Het identificeren van lezerstypen als basis van een gedifferentieerde leesvaardigheidstraining.' *Kleio: tijdschrift voor oude talen en antieke cultuur*, 34 (3), 149-166.
- Van der Plaat, A. (2011) 'Grieks leren lezen. De wisselwerking tussen taal- en leesvaardigheid.' *Lampas* 44.2, 152-166
- Van Houdt, T. (2008) 'The strategic reading of Latin (and Greek) texts: a research-based approach.' In R. Lister (ed.) *Meeting the challenge: international perspectives on the teaching of Latin*, Cambridge (Cambridge University Press) 54-70.
- Verhoeven, P. (1993) *Tekstbegrip in het onderwijs Klassieke Talen*. Diss. Universiteit Leiden.
- Vis, J. (2016) Dertig pagina's OCT. *VCN-Bulletin* 41.165, 20.
- Wegenhart, T.A. (2015). Better Reading Through Science: Using Research-Based Models to Help Students Read Latin Better. *Journal of Classics Teaching*, 16, pp 8-13.

c. Tekst- en Literatuurbeschouwing

- *Der Altsprachliche Unterricht*: Themenheft Textinterpretation
- Bekker R. & van Oeveren C. (2008) Activerende didactiek: het slepen voorbij *Lampas*, 41(3), 263-273
- Luger, S. 2015. 'Vertalen in de bovenbouw: een mission impossible?', *Lampas* 48.3. 213-226.
- Nickel, R. 2014. 'Interpretieren heißt Verknüpfen', *Altsprachliche Unterricht* 57.5, 2-7.
- Van Oeveren, C.D.P. 2015. "Sixteen and still not pregnant". Tekstopdrachten bij GTC en LTC', *Lampas* 48.3. 227-237.
- Verhoeven, P. (1993) *Tekstbegrip in het onderwijs Klassieke Talen*. Diss. Universiteit Groningen

d. Cultuurbeschouwing

- Verschillende themanummers *Der Altsprachliche Unterricht*, bijvoorbeeld:
 - o *Der Altsprachliche Unterricht*: Themenheft: Hinter den Texten, Nr. 3/2011
 - o *Der Altsprachliche Unterricht*: Themenheft: Archäologie, Nr. 3 2014

- Hobe, C. 2003. The teaching of classical civilisation. in: J.Morwood (ed.) *The teaching of Classics*. Cambridge University Press, 124-135.
- Gruber-Miller. 2008. "Teaching beginning Greek" CPL Online, Winter 2008. url: <https://camws.org/cpl/cplonline/files/Gruber-Millercplonline.pdf>
-

e. Integratie van taal en cultuur

- Van Oeveren, C.D.P. 2015. "Sixteen and still not pregnant". Tekstopdrachten bij GTC en LTC', *Lampas* 48.3. 227-237.

f. Betekenisgeving en actualisatie

- Bekker, R. et al. 2008. *Een andere wereld/de wereld van de ander*, Enschede.
- Ferrante, M. en Van Mourik, C. 2015. 'Actualiseren met leerlingen. Naar lessen van betekenis', *Lampas* 48.3. 250-264.
- Fisser, C. en P. Verhoeven. 1993. 'Hoe pakken we Cicero aan?', *Lampas* 26, 266-275.
- Mooij, S. en T. Tieleman. 2007. 'Diogenes van Oenoanda in de klas', *Lampas* 40, 181-192.
- Thomas, B. "What Are We Teaching These Kids? Using Tacitus' Germania to Cultivate Humanity in the Latin Classroom" CPL Online, url <http://www.camws.org/cpl/cplonline/files/Thomascplonline.pdf>
- Nussbaum, Martha C. *Not for profit. Why democracy needs humanities*. Princeton: Princeton University Press
-

g. Algemeen didactische onderwerpen van toepassing op / toegepast op GTC en LTC

Activeren/ motiveren/ gamification

- Dornyei, Z. (2001) *Motivational Strategies in the Language Classroom*. Cambridge
- Woertman, M. 2015. De gamification van het onderwijs: mechanismes van computergames gebruiken in de les. *Lampas* 48.3
- Pike, M. (2015). Gamification in the Latin Classroom. *Journal of Classics Teaching*, 16, pp 1-7.

Differentiatie

- Karten, S. 2015. Ovidius lezen: voor iedereen net even anders. Een onderzoek naar het effect van differentiëren op de leesvaardigheid en motivatie van leerlingen in de bovenbouw. *Lampas* 48.3

Filmgebruik/flipping the classroom/ ICT

- Orban, C. en Woertman, M.(2011) ICT in het onderwijs: hype of hit? *Lampas* 44 (2)167-179